

ІЗ КНИГИ

«СОФІЙСЬКІ ОПОВІДАННЯ»

Малюнки В. Ігнатов

На вулиці екзарха Йосифа роздавали пістолети й перепустки. Мені сказали, щоб я поквапився, коли хочу одержати зброю, і додали, що революція триває.

У ті часи наша вулиця кишіла народом: п'яні візники з порожніми бідками, сухотні кравці, шевці у шкіряних фартухах, лахмітники і, звісно, гімназисти й студенти, що харчувалися в корчмі «Граово». Всі ці люди туляться по горищах і підвалах, галасують і голодують, оточені завжди невдоволеними домовласниками, кінними поліцаями, повіями і новоспеченими багатіями, — як то кажуть, породженням воєнного часу. Листонош майже нема. В нашому відділенні було тільки двоє. Одного мобілізували кудись на Егейське море. А другий лишився — я — сам один серед цієї колотнечі. І ось мене помітили — адже після перемоги вага державних службовців зросла.

— Слухай, брате, — сказали мені, — революція в небезпеці, треба її боронити! Ти ж класово свідомий!

Спершу я ставився до цих закликів досить-таки байдуже, та під впливом загального ентузіазму, що захлеснув нашу вулицю,

захопився й сам і відчув, що мене підхоплює хвиля класової ненависті. Інакше кажучи, зрозумів, що до шкіряної сумки слід припасувати й пістолет, що його мені пропонували.

Склад зброї містився в апартаментах експортера Табашкі, який утік з німецькими військами, як то кажуть, не попросившись із сусідами. Знайшли в його квартирі усякий дріб'язок: банки з варенням, жіноче взуття й нові костюми — їх одразу роздали населенню. Вичистили, так би мовити, квартиру і наповнили її зброєю, а перед дверима поставили хлопця з червоною пов'язкою на рукаві.

Кожного дня натовп зростав, повільно посуваючись цементними сходами до квартири, де стояв хлопець з червоною пов'язкою. У форменому кашкеті і з шкіряною сумкою через плече, я терпляче примостився на сходах і мовчки чекав черги, прислухаючись до рипіння дверей, що їх відчиняв і зачиняв вартовий. Ось на порозі з'явився товариш Мичев, колишній політв'язень, а тепер інтендант у квартирі експортера Табашкі. Цей Мичев одразу помітив

мене (серед юрми я був один у форменому кашкеті) й гукнув:

— Гей, ти, листоношо! Нумо, ходи ближче... Дайте йому пройти, товариші! Державні службовці мають перевагу...

— Яюсь незручно, — розгубився я.

— Давай, давай... — наполягав Мичев і ще раз попрохав, щоб мені дали дорогу.

Я насилу дістався до дверей і зайшов у кімнату трохи наляканий і збентежений.

— Тепер кажи, що хочеш — автомат чи карабін?

— Мабуть, щось легше, товаришу Мичев, — промимрив я.

— Легкий кулемет, може? — усміхнувся колишній в'язень і підвів мене до пістолетів, що купую лежали на подвійному ліжкові, де свого часу, певно, спав експортер Табашкі з пані Табашкі.

— Бачу, ти не дуже розумієшся на цьому, — вів далі Мичев, — але треба діяти, брате... Ти в армії служив?

— Ні, був у трудових загонах.

— Зброю в руках тримав?

— Та...

— Навчишся. Всі ми були неуки... Бери оцей «вальтер» і пам'ятай, що буржуазія не спить. Табашкі теж може повернутися... Ясно тобі?

Пхнув мені в руки револьвер і показав на стіл; я побачив гору шкіряних кобур — всі новенькі, принесені просто з німецьких складів.

Узяв я одну з тих кобур, вклав у неї пістолет і почепив на ремінь. Тоді мені дали аркуш з печаткою і підписом Мичева, де говорилося, що маю право носити зброю і ходити всюди протягом цілої доби, від ранку до вечора і вночі. Як прочитав я «всюди» і «протягом доби», одразу відчув, що в душі моїй прокидаються мої романтичні схильності. З цим «вальтером», значить, я можу чинити все, що заманеться, протягом усієї доби! Такі права я дістав уперше, а тому сказав собі: «Хай буде, що буде, Драгане, хай ворогам голова болить!» І подався додому похвалитися жінці, яка останнім часом ставилася до мене яюсь зневажливо-зверхньо, може, через те, що набрид їй, а може й тому, що мало приносив грошей. Моя жінка, — ледаче, незграбне, сонне, але дуже амбітне створіння, — часом просто ненавидить мене. Вона не могла примиритися з тим, що мусить жити з якимось листоношею, до того ж низеньким на зріст — нижчим за неї, кволим і не дуже гарним, одягнутим завжди в одну й ту саму уніформу. Цю неприязнь до мене вона прищепила й нашому десятирічному синові Іванові, який завжди показує мені за спиною язика, тільки-но я намірюся нам'яти йому вуха. Так, авторитет мій був підірваний, і тепер

я поспішав додому відновлювати його. А знову здобувши авторитет удома, я завоюю його і в своєму кварталі, де мене обзивали бакалійним прислужником і взагалі не дуже на мене зважали.

Я простував вулицею екзарха Йосифа до нашого підвалу, не чуючи під собою ніг, хоча «вальтер» тис мені на поперек, ковзаючи на обвислому під його вагою шкіряному ремені. Я ще не звик до нього, та й яюсь незручно було йти озброєним по вулиці, бо люди спантеличено дивилися мені вслід, мовби наміряючись щось сказати. Один таки гукнув:

— Гей, друже, там щось метляється в тебе під одягом, пильнуй, щоб не впало!

— Не твоє діло, — огризнувся я й пішов далі, а потім пошкодував, що не зупинив його й не перевірів документи. В таких випадках блискучі ідеї завжди з'являлися запізно. І тому я тепер ішов, поглядаючи на людей із надією, що мене знову візьмуть на кпини, але люди ховали очі й обминали мене, а «вальтер» ковзався на попереку й бив по кістках.

Прийшов я додому немов з поля бою — приголомшений і наче осяяний славою. Жінка щойно повернулася з базару, принесла виноград і шматок м'яса і зараз різала те м'ясо довгим, гострим ножом, який завжди мене лякав, коли опинявся в її руках. Але тепер я був сміливий і, зайшовши до кухоньки, голосно запитав, чому досі не готовий обід і скільки тієї роботи в нещасному підвалі на одну кімнату, що обід не готовий. Це вразило мою дружину. Вона кинула різати м'ясо, втупила в мене очі й одрубала:

— Ти тільки глянь на нього!

Я подумав, що це стосується «вальтера», який відтягував мені ремінь, і відказав пишачоючись:

— Кожному по заслугах!

— Так, але бакалійник сказав, що більше нічого не даватиме в борг!

— Невже? — крутнувся я, але вона знову не помітила пістолет. — Даватиме, даватиме! Ще й хоро¹ гратиме... Ми з тією буржуазією ще не порахувалися як слід!

Я знову повернувся і нахилився над умивальником, удаючи, ніби п'ю воду. Та жінка різала м'ясо і не дивилася на мене.

— Ти ж голодний! Навіщо дудлиш воду?

— То моя справа, — відповів я, схилившись над умивальником і підтримуючи рукою «вальтер», аби не так тягнув. Жінка щось бурчала, а я пив воду. В цю мить до кухні влетів, як завжди засапаний, наш десятирічний син Іван, стомлений і голодний. І вже з порога помітив пістолет.

¹ Болгарський національний танок.

— Татку! — гукнув він і обхопив мене за поперек.

— Іване! Ти здурів!

— Хочу подивитися! Покажи!..

Жінка нарешті обернулася і сонно глянула на нас.

— Чи ви показалися?

— Мамо, мамо, в татка є пістолет!

Жінка впустила ножа і витріщилася на мене:

— Де ти його взяв, Драгане?

Я трохи відсунувся, сперся на стінку, аби вберегти «вальтера» од Іванових рук, і з притиском промовив:

— Мені видали його в організації.

— В якій організації?

— Товариша Мичева...

— Ти збожеволів, Драгане!

Жінка знову взяла ніж. Я стояв під стінкою, а Іван все крутився коло мене, смикав за руки й квисляв. Як усі хлопчачки, він снів зброєю, тому я стояв біля стіни так, щоб він не міг дотягтися до «вальтера». Адже недарма кажуть, що раз на рік і не заряджена зброя стріляє, а не те що з набоями, як мій «вальтер».

— Слухай, Іване, — врешті розгнівався я, — одійди трохи! Зброя не іграшка... Ну-мо, хлопчику, кому кажу!

— Покажи, — наполягав малий.

— Не можна, мій хлопчику... Іване! — розпачливо скрикнув я. — Одійди до дверей! Ще далі! До дверей! Отам і стій!

Нічого не вдієш, скинув куртку, розстебнув ремінь і зняв пістолет разом з кобурою. Потім видобув холодний метал і здаля показав синові, який з радощів аж оченятами блискав. «Скінчився твій спокій, Драгане!» — сказав я собі і знову вклав пістолет у кобуру, почепив її на ремінь і оперезався. І тут Іван знову кинувся до мене, маючи на меті торкнутися пістолета, хай навіть і через шкіряний футляр. Я сказав, що цього не можна, і попросив жінку втихомирити його.

— Це мене не обходить, — відповіла вона, — то ваші справи!

— Себто як? — здивувався я. — Його ж убити може!

— Було б раніше думати, — пробурчала вона, витираючи ножа й не дивлячись на мене. А тоді додала: — Тобі за це принаймні хоч буде підвищення по службі?

— Усе можливо, — відповів я, — але накажи дитині, хай дасть мені спокій.

— Чи не в міліцію тебе переведуть?

— Може й туди, — кажу.

— Чула, що їм дають великі пайки.

— Авжеж.

Вона повеселішала. Згадала навіть про сержанта з сусідньої вулиці, який був на-

пхав хату одягом і харчами із спеціальних пайків. А жінка його ходила завжди добре вдягнута. Я попросив не порівнювати поліцію з міліцією, бо це зовсім різне, але вона провадила своє, схиляючи мене до необачних вчинків. Наша розмова скінчилася тим, що ми тихо й мирно пообідали, думаючи про краще життя, що чекало нас. Але краще життя не настає отак легко. Щоправда, нікчемний досі листоноша, якого ніхто в кварталі не помічав, раптом зробився шанованим громадянином. Тепер мені казали не «Драгане», а «товаришу Мицков», і віталися ще здалеку, знімаючи капелюхи. Все це мене тішило й підбадьорювало. Тепер я з незалежним виглядом ходив нашою вулицею з «вальтером» при боці і з шкіряною сумкою, розносячи з дому в дім листи, дивився на людей суворо й вимогливо. Ворогів я не викрив, але багатьох настановив на правильний шлях своїми порадами. Одним наказував бути пильними й не гратися з вогнем. Іншим докоряв. А бакалійникам, яких ще не експропріювали, наказував важити точно, не накопичувати капітали й не захоплюватися, як захопився отой Табашкі. Спочатку вони дивилися на мене зневажливо, але згодом почали дослухатися моїх порад, розпитувати. А один прихований фашист просто прийшов додому, впав переді мною на коліна й зайшовся плачем, що я одразу й не второпав, чого йому треба. Виявилось, що його звинувачують у спекуляції. Він спробував навіть пхнути мені в руки якісь банкноти, але я відштовхнув його і сказав, щоб більше нічого подібного собі не дозволяв. Він вибачився й пішов. А після того низько вклонявся мені, коли ми зустрічалися на вулиці, чи в інших людних місцях. Я розповів про цей випадок жінці й побачив, як вона пошкодувала, що я не взяв отих банкнотів. Та я поклав собі бути непідкупним.

— Цей «вальтер» мені дали не для того, щоб хабарі брати, товаришко, — казав я їй, — а щоб захищати революцію!

Так, я був на посту. Розносив листи. І взагалі мені велося непогано. Але добро ніколи не ходить саме. Воно завжди веде за собою і лихо. Так сталося і зі мною.

По-перше, я ще жодного разу не стріляв із пістолета. Не знав, як його заряджати і як розряджати. Інакше кажучи, тягав оту залізяку, не уявляючи, що з нею робити. І добре, що ніхто про те не знав, крім моєї жінки, яка часто глузувала з мене:

— І коли вже його в тебе вкрадуть!.. От сміху буде... Дуже мені кортить...

— Дурниці пятаєш, — відповідав я, — ми оце з товаришем Мичевим були на стрільбищі!..

— Чи можу я знати, де саме?

— На Вітоші.

— Щось занадто далеко ходили.

Вона не вірила, тим ще більше допікаючи мені, видно, щоб помститися. Я терпів. Тільки чекав вільної днини, щоб знайти якесь безлюдне місце і там випробувати пістолет. Однак такого місця знайти не вдалося, ми, як відомо, живемо скупчено, і коли чхнеш у своєму підвалі, сусіди по кварталу вже запитують, де це ти застудився... Ні, ніяк не годилося стріляти на подвір'ї. І я стримувався. А душу мені гризла розпука. І я зненавидів того «вальтера».

Друге лихо — то був мій син Іван. Він зовсім збожеволів, бідолаха! Ночами марив про пістолет. Злякався я, щоб не захворів, і попросив жінку тимчасово відвезти його на село, аби трохи розвіявся, та починався навчальний рік, і з цього нічого не вийшло. Хлопець погано вчився. Серед ночі прокидався й нікав по кімнаті, коли ми з жінкою зморені спали. Я почав ховати пістолет. Спочатку клав його під подушку, але потім подумав, що, чого доброго, ще вистрелить од необачного руху та когось уб'є. Потім ховав у буфеті під серветками, серед одягу в комірчині. Нарешті заніс його в погріб і захпав у старий чобіт. Та хіба сховаєш зброю од хлопчача? І я часто прокидався серед ночі й довго не міг заснути. А тут ще й жінка:

— Слухай, коли з дитям щось скоїться, я просто заріжу тебе!

Я довго думав, що робити з отим «вальтером». Хотів навіть попросити начальника замикати його увечері в сейф, щоб хоч уночі мати спокій, та не наважився: подумає, що збожеволів. Подарувати пістолет сусідові, в якого не було дітей? Але ж на зброю потрібен спеціальний дозвіл. Безвихідь та й годі! Отак я мордувався, але в той же час шукав і місця, щоб випробувати пістолет. Якось соромно було носити оту цяцьку, не знаючи, як нею користуватися. Добре, що хоч ніхто про це не здогадувався.

І от одного разу, потай од жінки, я подався у село Дирвеницю. Там, на пустищах, можна було постріляти. Про всяк випадок узяв і свою поштарську сумку, з досвіду знаючи, що селяни побоюються людей у формі. В сухому, зарослому терном яру знайшов стару грушу й вистрілив у неї. Му-

шу вам сказати, що сталося це якось надто швидко. Пострілу я майже не почув, побачив тільки, як на землю впало кілька листочків з груші. Я вирішив стрільнути ще раз. Натиснув спуск — нічого, жодного звуку. Обережно оглянув «вальтера» й побачив, що якась його частина одскочила назад і не повертається на своє попереднє місце. Посмикав туди-сюди, але клята частина й не поворухнулася. І мене вперше охопив справжній страх перед зброєю. Я вилетів з чола холодний піт і швидко пішов назад, сховавши пістолет у поштарську сумку. Він не влізав у кобуру через оту частину, що відскочила назад і не хотіла повертатися на місце. Додому я прийшов зовсім знесилений — так вимотали мене оті вправи. Заховавши поштарську сумку разом з «вальтером» у гардероб і заснув, ніким не помічений. А жінці, яка кудись пішла, лишив записку, що був, мовляв, у службовому відрядженні в селі Дирвениця, і хай мене не будить, коли повернеться. І дитину щоб доглянула.

Скільки спав — не пам'ятаю, але вдосвіта хтось розбудив мене. Мене сіпали за ноги й кричали. Розплющив очі й побачив жінку з кухонним ножем у руці.

— Вбивця! — волала вона. — Проклятий! Вставай!

Я підскочив і аж заточився з переляку. Вдарився об пічку й прокинувся остаточно. Жінка стискала в руці ніж і кричала: «вбивця, вбивця». Біля неї стояв похнюплений Іван. На підлозі коло нього чорнів «вальтер».

— Я не стріляв, — скиглив Іван, — я тільки зарядив його...

— Ще чого, стріляти...

Я все зрозумів. Нашвидку вдягнувся, позираючи на ніж у жінчиній руці, підняв «вальтера» і пішов до товариша Мичева. Старий політ'язень дуже здивувався. Але коли я розповів про свої муки, він зареготався, наче почув бозна-яку веселу історію.

— Гаразд, гаразд, — заспокоював мене він, — я збережу його для твого сина, хай тільки підросте... Адже знаєш, революція ще не завершена!

Тоді поплескав мене по плечі й підштовхнув до дверей.

— Гайда, рознось листи!.. Кожен на своєму посту, брате!

ЗМІЧКА

Останнім часом у пресі й на зборах, от і на нашій вулиці екзарха Йосифа, усе частіше мовиться про змичку між містом і селом. Задля цього й ми організували бригаду на чолі з Іваном Г. Івановим з кадастрового управління. Він ретельно взявся до своїх обов'язків й розклеїв по вулиці афіші, в яких закликав нас бути свідомими.

А ще студент художньої академії Мекишев, який недавно мешкає в нас, намалював селянина й робітника, що обнялися побратньому, й повісив малюнок перед входом до поштового відділення, де буває найбільше людей. Він також вирізав з картону Серп і Молот і почепив перед корчмою «Граово». Так розпочалася наочна агітація в нашому кварталі, після чого Іван Г. Іванов прийшов до мене додому, аби вплинути особисто, бо я все ще огинався й під жінчиним тиском недовірливо ставився до цієї справи.

Того вечора ми всі були вдома: і жінка, і син, і студент Мекишев, що, я вже говорив, наймав у нас куток. То був скромний, замислений хлопець; він погодився спати в кухні разом з нашим Іваном і через те видавався нам вельми симпатичним. Він приїхав звідкись із тирновських сіл і тому інколи йому присилали чи то кошик винограду, чи сушених слив на компот, а то й патрану курку з двома-трьома цибулинами замість нутрощів, аби не зіпсувалася, поки дійде. У ті часи пошта працювала не дуже добре, хоча я сам служив у тому відомстві. Отже, Мекишев допомагав нам і платою, і харчами. Та й не засиджувався вдома, а здебільшого малював у академії чи йшов з колегами до клубу. Так чи інакше, Меки-

шев не заважав нам, надто мені, бо він не скупився (ми з жінкою і сином майже самі з'їдали прислану з села курку та інші харчі) і не задавався, як роблять деякі інші художники, про що я чував. Мав, звісно, вади й він, але не були вони такі вже й фатальні, от через те я терпів його. Він був, даруйте, досить брудний і рідко міняв свою поплинову сорочку. Не кажучи вже про штани, колір яких, певно, ніхто б не визначив — сині вони чи коричневі. Але всім цим він завдячував своїй професії, бо мав справу з фарбами й вуглем, а також тому, що в нашому кварталі не було лазні. У міській лазні, як відомо, черга не зменшується ні вдень, ні вночі, та й води інколи не вистачає.

Проте Мекишев багато допомагав нам у наочній агітації. Тому Іван Г. Іванов всіляко улашчував його й говорив, що завдяки Мекишеву ми вийдемо переможцями в змаганні з іншими кварталами, бо таких художників там бракує. А товариш Мичев просто заявив: «Це знахідка, не дратуйте його, бо він дуже чутливий»... І всі ми тремтіли над Мекишевим, за винятком моєї дружини, а, як вам відомо, це холодна й не дуже свідома істота й майже нічого не тямить у мистецтві, не кажучи вже про політику. Вона не тільки будила вранці Мекишева, брязкаючи на кухні посудом, а й посилювала іноді його до бакалійника, щоб устигнути вчасно приготувати нам обід, а часто кепкувала з його довгого волосся, кажучи, що він скоро пострижеться в Кокалянський монастир та інші дурниці, які я пускав повз вуха. Мекишев, певна річ, обертав на жарти ці її шпильки й пояснював, що всі ху-

дожники ходили з довгим волоссям й відпускали бороди, бо малювали один одного.

— Не дражни його,— просив я, — бо поскаржиться товаришеві Мичеву, який опікується людьми мистецтва.

— Хай собі скаржиться,— відказувала вона й різала м'ясо.— Я хочу його здихатися, то й кажу.

І ще з більшою люттю різала м'ясо, неначе то було не м'ясо, а я. І я замовкав, відчуваючи, що атмосфера розпалюється.

Якось я сказав Мекишеву:

— Взяв би, та й намалював її. Чого доброго, подобришала б!

А той:

— Не живописна... Занадто повна.

— Пусте! Намалюй її тендітнішою... щоб полагіднішала

— Боюся, що вийде карикатура.

— А ти спробуй, брате, — кажу, — спробуй!

— Подумаю.

Приблизно в цей час до нас прийшов Іван Г. Іванов, щоб уплинути на нас своїм агітаторським словом і переконанням, якого ні від кого не приховував.

Він постукав у двері й ввійшов. Ми саме сиділи біля столу, гуляли з Мекишевим у карти, а мій син записував результати і спостерігав за нами. Жінка, як завше, поралася на кухні. Отож Іван Г. Іванов застав нас за картами й мовив:

— Що за панські розваги, товариші... Замість слухати музику чи якусь іншу передачу, ви граєте в карти.

Я кинув карти на стіл і вибачився.

— А ви сусідів агітували? — бів той далі.

— Провели з ними хоч одну бесіду?.. А ти, Мекишев, приготував картину?

— Рамки нема.

— Про рамку не журись. Я замовив... А Радка вже готова чи ні? — обернувся він до мене.

— Не готова, — почувся з кухні жінчин голос.

Іван Г. Іванов розгублено подивився на мене, бо не чекав такої відповіді, яка розсердила і збентежила його.

— Що це значить, брате? — запитав він тоном товариша Мичева. Я теж останнім часом розмовляю так.— Це що, опозиція?

Жінка саме вийшла з кухні з ножем, що блищав у її руці.

— Не готова і взагалі ніколи не буду готова! — відрубала вона, спинившись перед самісіньким носом в Івана Г. Іванова. Довготелесий, хирлявий чолов'яга, колишній кравець, у випрасуваних смугастих штанах стирчав над нами всіма зі своїм горбатим носом і вусиками.

— Ти це серйозно?

— Цілком.

— Підтверди письмово, — провадив далі Іван Г. Іванов, розгортаючи теку. — І щоб не каляса завтра, коли підеш у комісаріат по карточки...

— Залякуєш? — схлинула вона.

— Так, залякую,— відповів Іван Г. Іванов, закриваючи теку й підводячись. — Може й ще гірше статися, коли тобі бракує свідомості.

Жінка посунула на нього, але він спритно вислизнув у двері, й ми побачили тільки його спину. Він не дав їй сказати останнього слова, яке вона любила вживати. І може, саме через те, з амбіції, вона почала сварити селян, цих ледацюг, дармоїдів і таке інше, галасувала й бігала по хаті.

— А мені хто допоможе? Все сама-самісінька, ніхто й пальцем не кивне! — кричала вона.

Я забився в напівтемряві за кушетку, син устроїв нос в підручник з алгебри, а Мекишев утік на волю, у клуб. Запала глибока тиша.

Другого дня перед поштою на нас чекав грузовик з двома прапорами й плакатом. Ми з Мекишевим, попри все, з'явилися в умовлений час. Навіть Іван Г. Іванов похвалив нас за точність, поручкавшись із кожним, з делікатності й словом не прохопившись про мою жінку. Ми були задоволені, хоча й не виспалися.

Рушили до села Дирвениця, звідки мали розпочати змичку. Про те село в мене лишилися негарні спогади, бо, як вам відомо, на його околиці я свого часу стріляв із «вальтера». І тепер, коли ми поминали стару грушу, в яку я лучав, мене кинуло в піт. Я, звісно, не розповів Мекишеву про цю неприємну пригоду в моєму житті, що й досі мучить мене, а тільки промовив:

— Страшенно відстала Шопщина¹, брате, потребує великої допомоги.

— Того й поїхали, — відповів Мекишев, пересунувши дерев'яну скриньку, з фарбами, — ми повинні знищити сліди минулого.

— Авжеж.

Незабаром ми були вже на сільському майдані. На наш подив, приїхали ще дві міські бригади, які вже працювали. Ми теж одразу підключилися, щоб виявити й свій хист, не гірший, ніж у інших. Двоє циган заходилися кувати селянських коней, що ходили босі майже од самого кінця другої світової війни, яка принесла народам стільки страждань. Кравчихи взялися до сорочок й одержі бідних людей, а лудильник, який приїхав з інструментом, почав лагодити й чистити позеленілі й побиті каструлі, отож довкіл запахло нашатирним спиртом. Одне

¹ Західна Болгарія.

слово, майдан перетворюється на тандиту. Собаки валують, кури злітають над тинами й без увагу кудкудачуть; дітлахи плутаються під ногами й зацікавлено розглядають нас. А їхні батьки й матері тим часом тягнуть усяке лахміття, щоб ми полагодили. Звичайно, дехто з них утрачав почуття міри, як от, наприклад, сільський сторож, що заховався в хаті, коли бригадники підмітали його подвір'я... Дивний світ. Усе стосується свідомості, як бачите!

Ми з Іваном Г. Івановим пішли до общини, поговорити з головою щодо управління й діловодства. Я порадив поштареві сортувати листи за абеткою, перш ніж розносити їх адресатам, а на випадок неправильної адреси негайно повертати кореспондентові, як це прийнято скрізь по нашій мережі. Він уважно вислухав мене. Хлопець, видно, був тямущий, і я похвалив його, сказавши, що він може працювати в міському масштабі. Поштар ухопився за це й відкрився мені, що давно хотів спробувати щастя, тобто мав намір шукати роботу в Софії. Я негайно обрізав його й не дозволив обдурити себе.

Потому ми пішли в читальницю¹. Там був Мекишев, оточений гуртом хлопців і дівчат. Всі спостерігали за ним. А він вуглем по пам'яті малював портрети політичних діячів. Аби не заважати йому, я взяв його теку з репродукціями й дав знак молоді йти за мною до другої кімнати. Я хотів показати їм, як робиться стіннівка. Поки я вчив молодь, як наклеювати вирізки з щоденної та іншої преси, Іван Г. Іванов проводив бесіду про кооперативний лад. З цією метою він вийняв із теки Мекишева кілька картин і пояснював наочно.

Тими картинами Іван Г. Іванов привабив до себе майже всю молодь. Біля мене лишився тільки один учень з ножицями й клеєм, а коло Мекишева — дівчина з довгою русою косою і синіми очима. Вони були в неї запалені, та це, звісно, не шкодило красі, наскільки в цьому я розуміюся. Після політичних діячів Мекишев заходився малювати дівчину. Вона сиділа на оранжевому стільці, зніяковіла, видно, од циганських очей художника, який пильно дивився на неї. Я й до того помічав у Мекишева вільні манери, але цього разу був од нього просто у захваті. Кілька разів він повертав до вікна обличчя дівчини, торкаючись двома пальцями її підборіддя й кажучи, з примруженими очима, що шукає виразу її душі, а не тільки зовнішньої схожості, яка його не цікавить.

— Отак, Ценко, — казав він, — а тепер перекладемо косу на груди.

Дівча палало, як зимова герань, і я зрозумів, що воно вже вступило у небезпеч-

ний вік. Мені забилося серце, але я промовчав, удаючи з себе байдужого.

Як далі розвивалися події, я не знаю, бо того дня в мене були й інші справи, але Ценка так само заціпеніло сиділа на стільці. Мекишев клав фарби на полотно й не відривав погляду від білого лиця, яке, здавалося, і в темряві випромінює світло й дозволяє малювати себе допізна. Мекишев навіть не прийшов на мітинг, влаштований на майдані.

Не знаю, чи Іван Г. Іванов помітив відсутність Мекишева, але коли ми поверталися до Софії, він сказав мені суворо й конфіденційно:

— Слухай, брате, цей художник може скомпрометувати нам усю справу...

— Яким чином? — запитав я.

— Ота Ценка — сирота, живе з бабусею.

— Невже?

— Так. Я все з'ясував. Пильнуй, щоб він не викинув якогось коника.

— Тільки цього ще нам бракувало, — проказав я співчутливо й подивився на Мекишева, який сидів у кутку кузова й тримав на колінах намальований портрет.

В Софію ми приїхали пізно, розійшлися по домівках й одразу ж позасинали, зморені, ані словом не перемовившись із жінками й дітьми, які теж повкладалися рано, ображені нашою недільною відсутністю. Наступного дня я прокинувся бадьорий, готовий продовжувати свою роботу в поштово-му відділенні. Мені було весело і якимось легко, коли раптом бачу: Мекишев повісив портрет Ценки на кухні, а моя дружина стоїть навпроти з здивованим обличчям.

— Це хто така? — запитала вона Мекишева, який саме вмивався.

— Сільська дівчина.

— Навіщо ти повісив її тут?

— Щоб висохла, перш ніж передам на виставку.

— Та вже висохла.

І моя жінка простягнула до полотна палець.

— Не займайте, тітонько, — Мекишев замахнувся на неї рушником.

Дружина гучно зареготала й висмикнула рушник з його рук.

— Боже помагай, — проказала вона й пішла підмітати кімнату.

— Ти знаєш оту кралю? — запитала жінка, коли ми сіли за стіл.

— Так. Я бачив її.

— Ну?

— Сирота. Живе з бабусею.

— Ага... Виходить, сватали її.

— Прошу тебе, Радко!

— Нема мене чого просити... Ось припреться завтра й приведе дитину, отоді проситимеш...

¹ Культгосвітня установа — поєднання бібліотеки й клубу.

Я замовк. Бо що можна заперечити проти фактів?

Через тиждень Іван Г. Іванов знову зібрав нас, щоб їхати у Дирвеницю, вже без Мекишева. Замість нього в грузовик сіла моя дружина, щоб побачити Ценку, та й розвіятися трохи. Хоч вона й холоднокровна, але і в неї нерви здають останнім часом.

Отже, приїжджаємо в Дирвеницю і бачимо: Мекишев у читалищі малює Ценку.

Жінка моя аж зблідла.

— Чи не казала я тобі, що тут пахне весіллям? — сказала вона, непомітно вщипнувши мене.

Я опанував себе.

— Маєш рацію, Радко, але більше ані слова.

Цього дня я й за холодну воду не брався, за що одержав нагінку від товаришів. І як повернулися до Софії, почалося справжнє пекло. А через два місяці сталася фатальна сварка з Мекишевим. Він приїхав до нас із Ценкою, як ми й передбачали. Вони ска-

зали, що розписалися, тобто взяли громадянський шлюб, і поставили нас перед доконаним фактом. Мекишев сів на стілець, підпер голову й довго думав. Ценка стояла коло нього з вузликом у ногах.

— Оце й весь твій посаг, товаришко? — сказала тоді моя жінка, кепкуючи.

Відтак крутнулася й пішла на кухню. А надворі сніжило. Лютувала зима. Тоді я тихо промовив:

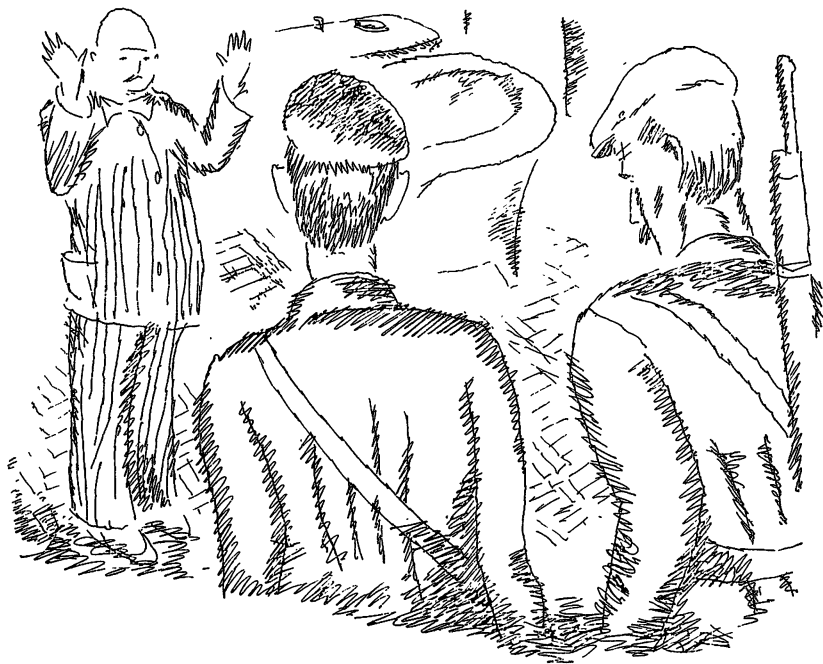
— Мекишев, годі тобі сушити голову, якось та влаштуємось.

Він одкинув з чола волосся й довго дивився на мене затуманеним поглядом. Тоді встав, підняв вузлик і взяв Ценку за руку.

— Взавтра прийду за рештою речей, — проказав і повів свою дружину до дверей.

Я пішов за ними. Просив їх повернутися, та вони не чули мене, певно, через хурделицю. Я довго йшов за ними, а тоді вернувся в хату й зажурено сів на канапку. Жінка моя поралася в кухні й мугикала про Лилянну, що полотно полоще в тихому Дунаї. Така голосиста, бісова баба, непогано співає, хоча постаріла й погладшала.

БЕЗ НАСЛІДКІВ

— У нашій корчмі на вулиці екзарха Йосифа, — розповідав мені Зафіров, — обідав іноді й товариш Мичев — кебабчета¹ з лютеницею² й дрібно посіченою цибулею та трохи квасолі. Я пропонував полити для го-

¹ Невеличкі ковбаски із січеного м'яса, смажаться на відкритому вогні.

² Густа приправа з червоного перцю.

диться й олією, а той відказував, щоб у такий напружений час, як нині, я не дразнив населення, змучене довгими роками фашистського рабства. «Не підводь народну владу, — казав він, — яку ми завоювали кров'ю!» І велів принести келих червоного вина, що його полюбляв. Я приносив йому

розливного¹, для вибраних відвідувачів, і обтирався біля його столу, вичікуючи слухної нагоди, щоб заговорити знову про ті питання, які останнім часом турбували й мене. Бо чимало моїх близьких уже стали на державну службу. А це зачепило вже й мою жінку. Та й ти, Мицков, казав, що в кадастровому управлінні є вакансія. «Тепер саме час, — казав ти, — покинути кельнерство й одержувати на схилі літ добру пенсію». І ставив за взірця кравця Івана Г. Іванова, який працює тепер в кадастровому управлінні й ходить нашою вулицею з текою, повною квитанцій. «Він колишній приватник, а ти завше був кельнером і носив передачі товаришеві Мичеву в тюрму, — повторював, — тямиш рахувати й почерк у тебе гарний. Думкою дурень багатіє... Саме зараз треба кувати залізо...»

Товариш Мичев мовчки їв подану йому страву, запиваючи вином й утираючи паперовою серветкою вуса, але на мене зовсім не дивився. Я стежив за ним і чекав, коли він повечеряє, щоб знову заговорити про кадастрове управління.

Допивши своє вино й старанно витерши вуса, на яких повисли краплі вина він похмуро кинув:

— Зафіров!

— Слухаю, товаришу Мичев!

— Звідки це вино?

— З села, товаришу Мичев.

— Акциз сплачено?

— Аякже...

— Чому ж іншим подаєш п'ятьот?²

— Які гості, таке й вино, товаришу Мичев!

— Щоб я більше такого не бачив!

— Од п'ятьоту голова болить, товаришу Мичев, а ви займаєтесь розумовою працею й тому... Візники більше уподобують п'ятьот.

— Що візникам, те й мені!

Він устав і застібнув китель, бо за вечерею для зручності завжди розстібав його. Я стояв поряд і казав, що уніформа йому дуже пасує й робить його стрункішим, хоча він і невисокий та й постарів за роки ув'язнення й окупації. А той мені й відказує:

— Будь-яка уніформа тисне, Зафіров, але доводиться носити.

— Так, — погодився я, — колись і мені пропонували лишитися на надстрокову, але я відмовився, бо тоді в мене були інші інтереси. Одначе тепер і я готовий служити народові, як тільки він покличе мене.

— Тобі й тут непогано, — мовив товариш Мичев, затуляючи ремінь і ховаючи пісто-

лет під китель, аби не лякати людей, що сиділи довкола й роздивлялися на нього.

— Воно-то так, але одна справа — державна служба, і зовсім інша — приватна.

— Байдуже... І тут потрібна свідомість.

— Авжеж, без свідомості нічого не робиться.

Товариш Мичев надів кашкета й пішов, оглядаючи столи й людей, які сиділи за ними. Я провів його до виходу й пошепки сказав, що власник «Граово» пан Хаджієв не з'являється вже цілий тиждень, і я не знаю, що й думати, бо ми лишилися самі з кухарем і пані Хаджієвою, яка сидить за касою й весь час плаче.

— Ви часом не збираєтесь націоналізувати корчму, товаришу Мичев? — запитав я, намагаючись обхідним маневром вивідати що-небудь про нашого хазяїна, який сидів за ґратами.

— Влада своє знає, брате, а ти не лізь куди не слід, щоб і тобі, бува, боки не нам'яли... Он бач, скільки роботи перед тобою!

Він показав мені на столи й на голодних людей, які чекали, щоб я нагодував їх. А в ті часи було скільки хочеш зголоднілих і зачучверілих лідей через недоїдання в роки війни чи хвороби. І тепер усі поспішають набрати ваги, поки є картки.

— Зафіров, — сказав мені якимось товариш Мичев, наштрикнувши на виделку одну з кебабчет, які я щойно подав йому, — з яких недоїдків ти готуєш оце?

— З телятини, товаришу Мичев.

— А чому тхне?

— Бо немає холодильника, товаришу Мичев.

— Гляди мені, Зафіров, ми проливали кров не заради спекулянтів і шкурників.

— Зрозуміло, товаришу Мичев.

— І чистота, більше чистоти, брате... Народ повинен бути здоровий, бо на нього чекає велика робота.

— Маєте рацію, товаришу Мичев, все буде зроблено.

— І жодних контактів із Хаджієвим... Сьогодні опечатали м'ясоторгівлю його свояка...

— Та невже? — здивувався я. — А за що?

— Тут не дивуватися, а бути пильним треба. Приватна власність завжди приносить несподіванки...

— Ваша правда, товаришу Мичев. Без свідомості нічого не буде... Ліпше було б націоналізувати...

— Тебе все до державного тягне, Зафіров. Не мороч мені голову цими питаннями. Краще засукай рукави й берися до діла!

І знову показав на корчму, наче це була нива, а не кімната з низькою дерев'яною стелею й десятком старезних столів... На-

¹ Болгари віддають перевагу розливному вину.

² Низькояортне вино, виготовлене з виноградних вичавків.

ступного дня він навіть приніс мені два плакати з карикатурами й загадав почепити їх на стіні, де раніше висів портрет його величності, а тепер була пляма, що виказувала монархічні переконання Хаджієва, який нині сидів у тюрмі за спекуляцію. На одному плакаті було написано: «Будьмо пильні», а на другому — «Бий ворога». Я їх повісив, а товариш Мичев тим часом говорив, що незабаром відбудуться й інші події, свідком яких я стану, хоч я і не зовсім класово свідомий. Рятую мене тільки те, що свого часу я годував бідних студентів й іноді носив передачі в тюрму. Тепер од мене вимагалось, щоб я діяв, як молодий партієць, а не простягував руки до державної служби й захищав приватників типу Хаджієва.

— Товаришу Мичев, — одказав я, — мої товариші включилися в соціалізм, а мене ви все ще тримаєте коло приватників. Тут недовго й посковзнутися...

— Ти стоїш на ключовій позиції, Зафіров.

— Не можу, товаришу Мичев! Усі мені пророкують, що я теж опинюся за ґратами, як Хаджієв.

— Що ж ти пропонуєш?

— Не знаю.

— Коли не знаєш, не мели дурниць, а подбай про гігієну... Чому скатерки такі замальцьовані?

— Немає мила, товаришу Мичев. У комісаріаті не дають карток.

— Застеляй обгортковим папером.

— Так, маєте рацію, про це я не подумав. Ось що дає колективний мозок...

— Мінятимеш папір щодня.

— Ну, можна й через день.

Наступного дня я застелив столи обгортковим папером, синьо-червоним, і все довкола посиніло й почервоніло, навіть наші фізіономії. Поставив і троянду на стіл, за яким сидить товариш Мичев, а над умивальником повісив кругле дзеркало. Поклав і папір для витирання рук, і якийсь порошок, що добре мив, хоча й ранив шкіру при небережному користуванні. Біля каси, де го-сподиня приймає гроші й плаче, прилаштував два червоні прапори. Я порадив їй повеселішати, аби не псувати апетит клієнтурі, бо інакше ні за що не відповідаю. Вона послухала мене й попросила поставити ще прапорців на столи, щоб партійці нічого лихого не подумали про неї — її чоловік розплачується за чужі гріхи.

Так спливав час у нашому «Граово», і я далі метушився коло столів, засланих обгортковим папером, відчуваючи, що все дужче слабію. Заболіла печінка, зіпсувався колір обличчя. Товариш Мичев усе це бачив, але мовчав. Тільки інколи казав, щоб я оберігався міщанської стихії, яка захопила й згубила багатьох молодих партійців. Зви-

чайно, я оберігався, але бачив, що з цього нема ніякої користі. І вже був вирішив покинути «Граово» й податися світ за очі, та тут товариш Мичев викликав мене до себе в управління. В нього були Іван Г. Іванов і ще дехто з нашого кварталу. Всі мовчали.

— Ти готовий, Зафіров? — звернувся до мене товариш Мичев.

Мені перехопило подих.

— Революція триває, брате...

Він оглянув інших, що стояли коло столу, й запропонував сісти. Ми посідали й не зводили очей з товариша Мичева, який тримав у руці аркуш паперу.

— Почнемо?

— Так, — відповів за всіх Іван Г. Іванов.

Товариш Мичев підніс аркуш до очей і почав читати. Він читав повільно, час від часу випростуючи свою куценьку спину й тичуючи на нас пальцем, щоб ми не послаблювали своєї уваги. Я погано розумів його слова, але слухав. Навіть коли він скінчив, я однаково нічого не второпав, але, щоб не виказати цього, промовив: «Дуже добре». Потім товариш Мичев поклав аркуш на стіл, поговорив ще трохи й наказав нам розійтися по домівках і чекати сигналу.

— Становище серйозне, — додав він, — може й до зброї дійти!

Ми розійшлися й стали чекати сигналу. Я сказав жінці приготувати мені черевики й шкіряну куртку, що в них я ходив на екскурсії, і картаті штани-гольф, поношені, але ще годящі. Попросив зварити кілька яєць і загорнути в хустинку кусень хліба. І перестати допитуватися, куди я йду й що робитиму.

Полягали близько півночі. Поспав якусь годину-дві. В досвітнім тумані хтось гукав знадвору, постукавши у вікно:

— Зафіров!

Я прочинив вікно й побачив на тротуарі Івана Г. Іванова у шкіряній куртці й штанах-гольф та ще двох незнайомих чоловіків.

— Одягайся, — сказав Іван Г. Іванов і подав мені автомат.

— Навіщо він мені? — запитав я.

— Не розпитуй, брате, — озвався хтось із темряви.

Я впізнав голос товариша Мичева.

— Куди ми підемо, товариші?

— Це партійні справи, брате, не барися. Даю тобі п'ять хвилин!

Було холодно, туман, наближалася зима. Ми посідали у вантажну машину й рушили до передмістя. Я завважив якусь метушню на вулицях, але нічого не питав, бо товариш Мичев звелів мовчати. Ми проскочили залізницю й виїхали в чисте поле. Вдалині блимали вогні, що з кожною секундою наближалися. Тоді товариш Мичев, який сидів поряд зі мною, прошепотів мені на вухо:

— Запам'ятай, брате, ти береш участь в історичній події! — І показав на будівлю, яка вже окреслилась перед нами: — Цієї ночі ми здійснимо другу революцію... Або, як казав Маркс, експропріацію експропріаторів!

Грузовик різко загальмував, і ми опинилися перед входом до фабрики.

— Будьте обачні, товариші! — сказав товариш Мичев. — До зброї вдаватися тільки в крайньому разі!

— Краще б не вдаватися, — сказав я і перекинув автомат через плече.

Ми зайшли на фабричне подвір'я. Товариш Мичев показував дорогу. Він, певно, знав фабрику, бо колись, ще перед арештом, працював тут і мав знайомих серед старих робітників.

Подвір'я фабрики, порожнє й брудне, оточували низькі будівлі. Їхні вікна світилися, долинав гуркіт машин і смерділо горілою гумою. Це була, як я зрозумів, фабрика калош і гумових виробів. Мене занудило, але я стримався, щоб не осоромитись. Хоча б це була бісквітна фабрика, а то гумові виробы...

Товариш Мичев привів нас до якогось цеху і взяв звідти двох робітників, що, видно, чекали на нас, бо теж були озброєні. Ми разом рушили до будинку адміністрації. Всі мовчали. Чутно було тільки важкі кроки, що їх відлунював коридор. До нас приєднувалися й інші робітники. Всі йшли мовчки, гупаючи черевиками. Коли дійшли до директорового кабінету, нас було вже чимало. Автоматники, очолювані товаришем Мичевим, висунулися наперед, решта — за нами.

Кабінет, на наш подив, був незамкнений. Ми застали там заспаного фабриканта в піжамі. Це був стрижений, хирлявий, зляканий чоловік. Побачивши наші автомати, він одразу ж підняв руки, хоч ми нічого йому не казали, і вклонився. Ми уважно розглядали його, бо вперше бачили капіталіста в піжамі. А товариш Мичев розгнівався, що він уклонився нам, і звелів опустити руки та віддати ключі від каси.

— За рішенням уряду, — сказав товариш Мичев, — сьогодні ми націоналізуємо ваше підприємство...

— Прошу, панове, — промовив фабрикант, — я чекав на вас... Ось ключі!

— Коли б справді чекав, то приніс би їх сам! — ще більше розгнівався товариш Мичев і висмикнув ключі йому з рук.

Фабрикант хотів іще щось сказати, але товариш Мичев передав його Іванові Г. Іванову й наказав одвести до сусідньої кімнати, де мали скласти опис його капіталів. А робітники юрмилися в коридорі, аби побачити, що діється в директоровому кабінеті.

— Зафіров, — обернувся до мене товариш Мичев, коли Іван Г. Іванов вивів фабриканта з кабінету, — сідай зразу за стіл й оформляй документ, бо часу обмаль.

Спочатку я подумав, що це жарт, але він штовхнув мене автоматом у широке крісло, на яке старий поклав шкіряну подушку, й вів далі:

— Не витріщай очей, товаришу Зафіров, а починай керувати! Цілий рік ти канючив, щоб тобі дали державну службу... Ось тобі державна служба.

Робітники довкола засміялися й почали переморгуватися. Я затис у руці ключі й пірнув у крісло.

— Але ж, товаришу Мичев...

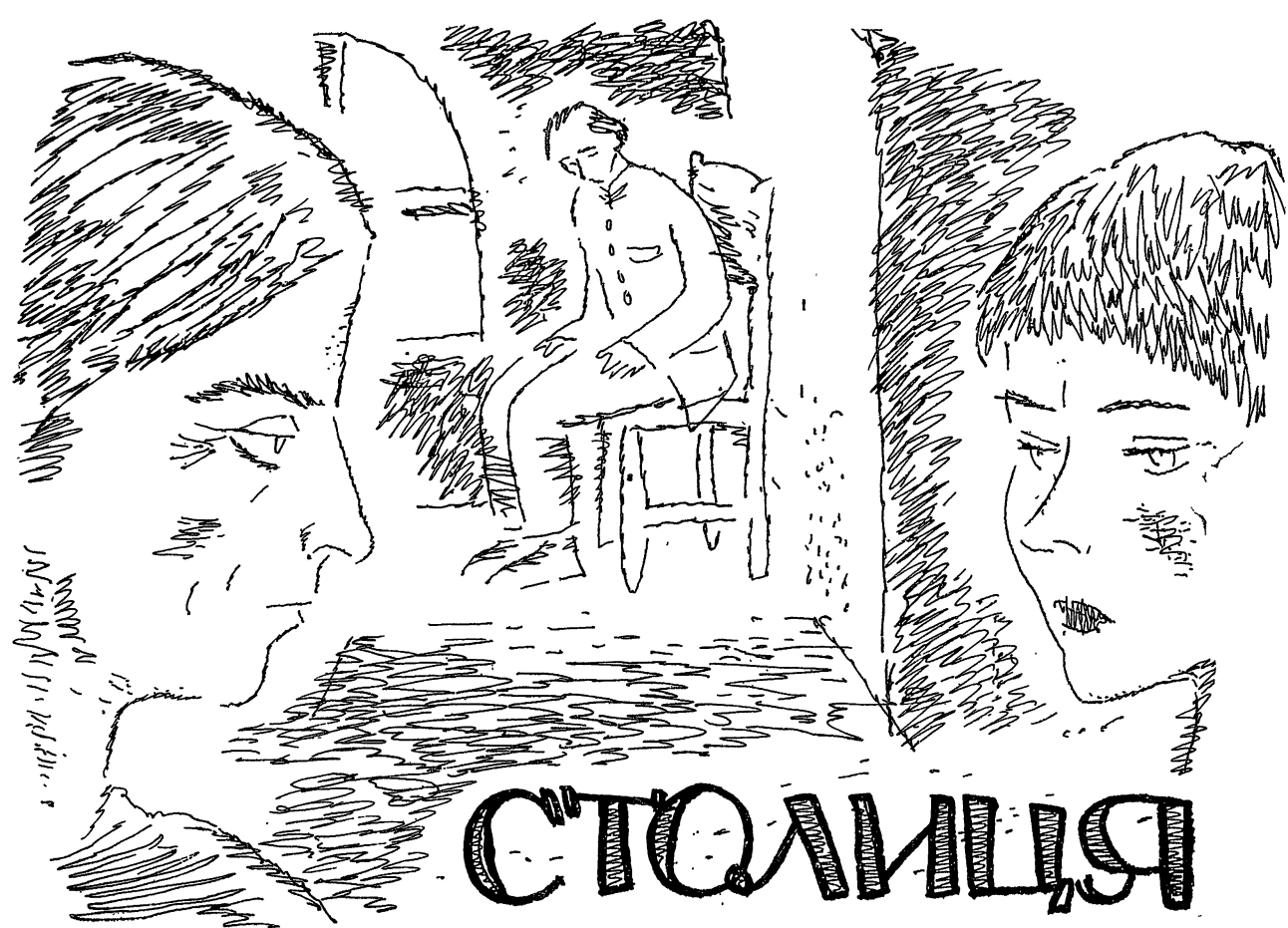
— Ніяких але, Зафіров!

Він махнув рукою і наказав усім іти за ним до великого цеху, де він прочитає постанову уряду, яку вчора читав нам у своєму кабінеті і якої я не зрозумів.

Я несподівано опинився серед чужих людей і засумував за корчмою. Тому написав заяву, щоб мене звільнили. Писав, що хворію і щось про брак освіти. Та ще того самого дня одержав заяву назад із резолюцією «Без наслідків», написаною червоним олівцем через весь аркуш. Я збагнув не одразу, що означає оце «Без наслідків», а тому попросив, аби мене прийняв товариш Мичев і пояснив докладніше. Та він мене не прийняв.

— Перекажіть Зафірову, що коли й далі хникатиме, я заарештую його... Нема чого з ним церемонитися! — сказав він.

І грюкнув кулаком по столу. Я вирішив більше його не турбувати, бо він і справді міг виконати свою погрозу.

СТОЛИЦЯ

Коли минула тяжка зима і настала сонячна весна, я сказав дружині:

— Час подумати про літній відпочинок.

Вона глянула на мене трохи здивовано:

— Що це ти знову надумав?

Я пояснив їй, що люди вже влаштовують дітей у піонерські табори на узбережжі чи лісах Ріли, де вони зміцнюватимуть своє здоров'я, аби після того успішно продовжувати навчання. Вона висміяла мене й заявила, що кращого курорту, ніж Дрянівський монастир, нема ніде в світі. І що навряд чи вдасться знайти інше таке місце, — з рибою й гірськими козлами, не кажучи вже про козяче молоко й домашні ковбаси. До того ж її молодша сестра весь час писала, щоб ми приїхали в гості, а не задавалися своїм софійським мешканством, бо соціалізм будуватиметься скрізь по країні, навіть і в монастирях.

— Гарзд, — погодився я, — тоді напишемо їм листа.

— То сідай і пиши, адже це твоя робота!

І справді, сів я після робочого дня і написав листа, в якому більше розпитував про здоров'я свояка та його дружини і кліматичні умови в монастирі, аніж повідомляв

про свій намір організувати літній відпочинок сім'ї. І що б ви думали, — на третій чи на четвертий день надійшла відповідь, віддрукована на машинці, адже свояк працює в бухгалтерії монастиря. «Черешні, — пише, — в наших краях незабаром досягнуть. Потрібно ще якихось десятків днів, сонячних днів, — а в нас тут майже всі дні сонячні, — і можна пригощатися. Про це повідомлю додатково».

Справді, за десять днів одержуємо ще листа, також друкованого на машинці, тільки через червону стрічку. «Тут, — пише свояк, — у нашому краю, приємно й весело, куди не глянеш — зелень; вийдеш з міста, а навколо ниви зеленіють, виноградники, городи. Акація саме цвіте, пахощі на весь район. Бджілки гудуть, збирають з пахучих квітів чистий бджолиний мед. Гляне людина на все це, і стає їй легко, весело, забуває про будні».

— Так, — звернувся я до жінки, — маеш рацію! Пожити там справді корисно для здоров'я. От кінчиться в Івана навчальний рік, одразу ж поїдете. А там, може, і я десь підскочу днів на десять, коли одержу відпустку.

— Чому ж тільки на десять? — здивувалася дружина.

— Щоб не обтяжувати Єленку, — одказав я.

— Ха, їй це як п'яному з гори котитися! — вигукнула жінка. — Вони й без того за нашим Іваном побиваються, бо своїх дітей не мають!..

— Справді, — погодився я. Поговоривши отак ще трохи, ми постановили не втрачати жодного дня літніх канікул і одразу ж після закінчення навчального року відправити Івана — разом, звісно, із його матір'ю — у Дрянівський монастир. У наступних листах повідомив їх про нашу ухвалу, написав, що, може, теж приїду, пізніше — не більше, як на десять днів, аби не завдавати їм зайвого клопоту. А в іншому листі сповістив, що привеземо з собою харчі й усе потрібне, хай про це не турбуються. Запросили і їх приїхати до нас, коли тільки забажають. Завжди будуть дорогими гостями, хоча ми й досі, з-перед Дев'ятого, живемо в підвалі. Цим натякали, власне, щоб не їхали, бо в нас умови погані через відсутність сонця та іншого. Але свояк, зрозумівши, певно, натяк, одразу ж надрукував відповідь: «У зв'язку з твоїм останнім листом змушений тобі нагадати, що ти помиляєшся, бо погані умови пішли в минуле і ніколи не повернуться. незалежно від того, у підвалі ми живемо чи ні! Якщо столиця перетворилася на магніт, то в цьому винні не ми, мешканці провінції Чи не так?» І ще кілька сторінок у тому ж дусі. Цього разу ні слова про черешні, неначе їх і не існувало. З таким, сказав я собі, можна і в халепу вскочити — чого доброго, перешле мого листа товаришеві Мичеву, або й вище. Тому з тактичних міркувань я не відповідав до початку літніх канікул, які й не забарилися надійти у відповідності з навчальною програмою.

Заклопотаний змаганням, яке охопило поштове відділення, як і всю країну, я навіть не помітив, коли закінчився навчальний рік і почалися літні канікули. На той час і ми завершили партійну освіту, але Іван Г. Іванов наказав нам не роз'їжджатися раніше, ніж він дасть знак, і вважати себе в стані мобілізації, бо всяке може статися. З цієї та інших причин я не зміг поїхати у Дрянівський монастир. І лишився на своєму посту в поштовому відділенні.

То марна річ — описувати вам від'їзд моєї жінки! Клунки, валізи, навіть дерев'яна скринька, що я її змайстрував, коли служив як запасник на турецькому кордоні ще на початку другої імперіалістичної війни, яка принесла народам стільки страждань!.. Отже, поїхали вони, моя жінка і син мій Іван, як то кажуть, з половиною хати,

повимітавши усе, де що було, аж до шафи й полиць, і кинули мене самотнього без нічого, але я не заперечував, — головне, щоб сім'я була нагородована і забезпечена всім потрібним. Та й, одверто кажучи, відчув я себе, мов та худоба в лузі на волі, і дуже мені було весело. Ввечері забігав у «Граово» побалакати з тітонькою Хаджієвою. Заходив інколи й до Мекишева, в ательє, оскільки він хотів намалювати мій портрет для майбутньої виставки. Жартував і з його жінкою Ценкою, яка народила близнят і щовечора купала дітей в дерев'яних ночвах. Взагалі був вільний і щасливий, ходив собі, закинувши на плече поштову сумку з листами, телеграммами, грошовими переказами, газетами й журналами. Відчував крила за плечима. Спав довго при відчинених вікнах, дихав свіжим повітрям з парку. Навіть не прокидався, коли поливальники вулиць зупинялися серед ночі під моїми вікнами побазікати. Все було добре: я працював, одержував листи од свояка з привітаними від моєї жінки, бо вона уникала писати мені через недостатню культуру.

А листи свояка були вельми культурні. Повідомивши, що вже зібрали черешню, він писав, що жита заколосилися й скоро відійдуть стадії воскової стиглості. Комбайни чекали в борозні, заправлені палимим та іншим, щоб не втрачати й секунди, бо, як відомо, день рік годує. Повідомляв іще, що в свята, після того, як виконував свої трудові зобов'язання перед селом, ходив на риболовлю кудись до дрянівської печери. Жартував між іншим, що Іван міг би стати великим вудкарем, коли б, зрозуміло, виявляв більше терпіння, як і в усьому. Жінка моя варила з риби смачну юшку і навчала цього мистецтва свою сестричку. У небі кружляли яструби, впольовуючи інколи курку з монастирського подвір'я. Час од часу над печерою з'являвся великий орел, який повільно ширяв під хмарами і потім зникав у високості, мов у тій легенді. Господарство монастиря процвітало завдяки бухгалтерії, але ігумен жив, додержуючись стародавніх звичаїв, під захистом тирновського владика. Вмів готувати сливову ракію на сорока травах, зібраних на верховинах. У свята запрошував на чарку, але свояк відмовлявся, бо не вживав алкоголю ще з 1938 року, коли став непитущим

У жодному листі свояк навіть не натякав, щоб я вислав гроші абощо для курортників. Вони жили на його утриманні. Ось нова людина, казав я собі, нова в повному розумінні слова. Так минув липень, настає серпень. Я був щасливий. Але щастя моє ще поглибилося, коли я одержав перше оповідання свояка «За течією пінявої річ-

ки», підписане «Л. Харамієв». В листі сво-
як пояснював, що прізвище Харамієв —
псевдонім, запозичене воно з народних
пісень, і щоб я знав, коли десь зустріну це
ім'я, що належить воно йому, а не будь-
кому іншому. Хотів знати мою думку про
оповідання і просив віднести його в моло-
діжне видавництво до головного бухгалте-
ра, з яким він колись учився в Свиштов-
ській торговій гімназії. Там вони разом
постерігали з високого берега плин Ду-
наю і писали вірші, які не становили худо-
жньої цінності, але відігравали позитивну
роль в житті того консервативного містеч-
ка.

Оповідання мені дуже сподобалося. Го-
ловні його герої — свояк і мій Іван з вуд-
кою. Ось, казав я собі, як виростають лю-
ди, захоплені трудовими буднями. І я поду-
мав, що не завадить показати оте опові-
дання Івановій класній керівниці Ігнатієвій,
котра вже почала брати під сумнів розу-
мові здібності мого сина. Та я не мав часу
шукати Ігнатієву, бо свояк весь час
дзвонив мені по телефону й питав, чи від-
дав я оповідання головному бухгалтерові,
і чому барюся, з якої причини. Так мене
заялявав, що тільки-но почую дзвінок, здри-
гаюсь і кидаюсь до трубки, охопленій ли-
хими передчуттями. Адже на тій річці пов-
но підводного каміння, і всяке ж буває. Та
як би там не було, я уладнав справу, і «За
течією пінявої річки» буде надруковано в
«Септемврійче»¹ за допомогою головного
бухгалтера, котрий казав, що з надр наро-
ду виходять нові сили, яким слід давати
простір. Я про все написав своякові, і він
надіслав мені нове оповідання, яке надру-
кувати не вдалося за браком місця. Та це
автора не збентежило, і він прислав третє
оповідання. На кінець серпня і початок ве-
ресня я мав уже чимало тих оповідань і не
знав, куди їх подіти. А телефон мене дзвонить
і жере гроші за розмови. Набрид я і
редакторам, і якимсь, коли я приніс черго-
ве оповідання, мені сказали:

— Перекажіть своєму Харамієву, хай
менше пише, та більше думає!

Спочатку я не звернув на це уваги, та,
поміркувавши, зрозумів, як образили і сво-
яка, і мене, бо мені справді подобалися
його твори. І я почав ходити й сваритися з
редакторами, доводячи їм, що вони віді-
рвалися від народу, запаніли в столичному
комфорті. Врешті свояк сам приїхав до
Софії влаштувати свої справи, бо, як ка-
жуть, хто сидить під грушею, той і їсть
груші.

Це збіглося із закінченням літніх канікул.
Звичайно, дуже зручна нагода привезти
мою жінку і мого сина, щоб звільнити ме-

не від зайвого клопоту і витрат. Разом
з ними приїхала і Єленка, жінчина молод-
ша сестра, тендітенька, веселенька і вель-
ми гарненька, аби погуляти в Софії, де
вчилася в економічній школі, та й допо-
могти своїй жінці, навантаженій валізами,
кошиками й продуктами харчування, запа-
сеними на зиму. Одне слово, раптом з'яви-
лося у хаті четверо душ, усі здорові й міц-
ні, засмагли під літнім сонцем. Запахло
грушами, яблуками і верховинською ракі-
єю, яку свояк не пив, але полюблював да-
рувати і частувати нею близьких. Отак рап-
том зробилося дуже весело, тим більше,
що Єленка весь час наспівувала народних
пісень, з якими мала намір виступити на
Софійському радіо — на конкурсі співу.
Свояк, той був бадьорий. Погрожував, що
стане редактором на горло і таке інше.
Він, як і Єленка, був худорлявий, високий,
з вусиками і все усміхався, неначе йому
море по коліна. Жінка моя, і та наче якомсь
пом'якшала, поглядшала на монастирських
харчах. Видно, й на неї курорт вплинув, бо
інколи й вона підспівувала Єленці в унісон
з радіо. Я вже не кажу про Івана, який
майже не повертався до хати, забувши, що
на нього чекає навчальний рік. Я також був
задоволений, забезпечений матеріально на
сувору зиму, готовий до виконання служ-
бових своїх обов'язків і продовження своєї
партійної освіти.

Наше благоденство тривало тиждень.
Першою озвалася моя жінка:

— Єленко, чи не можна трохи притиши-
ти радіо?

— Це не радіо! — відказує Єленка.

— А що ж то?

— Я співаю.

— Дурниці... Ти співаєш! То радіо було.

— Хіба ж я погано співаю, Радко? Через
місяць виступатиму на конкурсі!

Жінка моя замовкла. Чую тільки, як січе
ножем цибулю.

— Що це ви надумали, — несподівано
знову озвалася вона, — невже до Софії
хочете переїжджати?

— А чого ж, може, так і буде, — відпо-
відає Єленка, — це не радує тебе?

Жінка замовкла.

— Наші справи йдуть непогано, — вела
далі Єленка. — Любчо пропонують місце
бухгалтера в молодіжному видавництві. А
як я пройду на радіо, то й мені робота
буде.

— А житло? Квартира?

— Велике діло, якомсь влаштуємось...

Жінка моя стала в прочинених дверях, з
очима повними сліз од цибулі, яку вона
сікла, і довго дивилася на мене. Тоді хряп-
нула дверима, щоб не бачити мене. Після
того ми два дні не розмовляли. А врешті

¹ Діонісський журнал.

таки посварилася, тільки не зі мною, а з Єленкою. Лаялися в кухні перед неприбранним столом.

— Ти ще мене вчитимеш! — кричала одна.

— Авжеж, вчитиму! — волала друга.

І пішло, і пішло — кінця не видно! Єленка і вертихвістка, і все тільки перед люстром крутиться, Єленка і дітей не мала, бо з шістнадцяти років вешталась із холостяками, не одружуючись... Я притулився в кутку, з сорому не знаючи, куди очі подіти. Після того, зрозуміло, почали битися. Жінка була сильніша, то й випхала Єленку з кухні. Жахливе становище! Свояк, повернувшись, мало не заплакав.

— Рідні сестри! Рідні сестри!.. — повторював він.

А потім додав:

— Ні, я так не можу!

Витягнув заплакану Єленку на вулицю і до пізнього вечора ходили не знати де. Повернулися вночі, непомітно. Ми бачили тільки, що завісили простирадлом двері до передпокою, щоб не видно було, як лягатимуть. Спали до десятої години. Потім устали, вмилися й знову пішли. Так тривало кілька днів. Нарешті свояк мені сказав:

— Слухай, Драгане, ми з тобою чоловіки, тож поговоримо як чоловіки... Справа дуже серйозна... Оце саме чекаю відповіді про три місяці...

— Та я ж нічого, — кажу, — аби тільки сестри порозумілися. Я можу і з трьома, і з тридцятьма жити в цьому приміщенні, і мені буде так само просторо... Хіба ж ні?

— Так, у тебе широка душа, але Радка, що робити з Радкою?.. А ти ж сам знаєш, що залізо треба кувати, поки гаряче...

Я дивився на нього й мучився. Під очима в нього од безсоння з'явилися синці. А Єленка провалилася на конкурсі, і про пісні більше не могло бути й мови. Всі ходили похмурі, майже не розмовляючи між собою.

— Тільки трохи місця, братку, мені потрібно! — зітхав іноді свояк, коли моєї жінки не було вдома. — Тільки містечко, щоб голову прихилити! А тоді ви побачите, що я можу і що я вмію!

І очі в нього наливалися слізьми, та й мені пекло під повіками. Нарешті я не витримав і пішов до товариша Мичева, розповісти про все.

— Слухай, брате, — каже мені він, — справа з квартирою дуже складна... Я не заперечую талантів цього товариша, але час вже тобі подумати й про себе... Доки, між іншим, ти житимеш у цій халупі, що лишилася од минулого?.. Радка має рацію, коли бореться за житлоплощу! Не дорікай їй!

Він підвівся й довго міряв кроками кімнату. Потім знову сів за стіл, узяв теку в червоній оправі і почав гортати якісь папери.

— Цими днями звільняється одна квартира, яку займала досі наша адміністрація... Ми ще нікому її не обіцяли...

— Але, товаришу Мичев...

— Кажу тобі, не заперечуй!.. А той Харамієв, письменник, поживе в підвалі поки що... Так?

— Спасибі, товаришу Мичев, спасибі! — почав я дякувати.

А він підвівся й насварився на мене, бо не любив поклонів. Тоді підняв телефонну трубку, зробивши мені знак, що я можу йти.

Радісний, я збіг сходами й поспішив додому поділитися новиною. Свояк і Єленка аж в долоні заплескали, а жінка почервоніла, неначе її обварили окропом.

— Не буде цього! — одрубала вона. — Звідси не піду, хай навіть хороми дають!

— Радко! — заходилися ми її умовляти.

— Ні!

Вона була тверда й непохитна.

Ну що ж... У сонячну квартиру переїхали свояк з Єленкою, а ми лишилися жити в підвалі, як і раніше, задоволені благополучним закінченням сварки, що загрожувала назавжди розлучити нас. А це негаразд, бо кожен має право на щастя, незалежно від того, де живе, чи в підвалі чи в сонячній квартирі.

Одного тільки було мені жаль — Дрянівського монастиря, де ми звикли відпочивати... Бо свояк, захоплений бухгалтерською і письменницькою роботою, не думав уже ні про природу, ні про власне здоров'я... Але, кажуть, профспілки думають вже і над цим питанням, треба тільки мати терпіння...

*З болгарської переклав
Любим КОПИЛЕНКО*